

УДК 7.03.75. 04. 75.011. 2

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2021-1-1>

Олександр БЕРЛАЧ

кандидат архітектури, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-8567-3268

Оксана ЛЕСИК-БОНДАРУК

кандидат архітектури, доцент кафедри образотворчого мистецтва, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл, Україна, 43025

ORCID: 000-0003-1460-2101

Бібліографічний опис статті: Берлач, О., Лесик-Бондарук, О. (2021). Мистецька оригінальність і художньо-сміслова багатогранність дивовижних звірів Марії Приймаченко як унікальне явище українського живопису та світового мистецтва. *Fine Art and Culture Studies*, 1, 3-9, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2021-1-1>

**МИСТЕЦЬКА ОРИГІНАЛЬНІСТЬ І ХУДОЖНЬО-СМИСЛОВА
БАГАТОГРАННІСТЬ ДИВОВИЖНИХ ЗВІРІВ МАРІЇ ПРИЙМАЧЕНКО
ЯК УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ
ТА СВІТОВОГО МИСТЕЦТВА**

Сучасний вектор розвитку наукової діяльності в галузі українського образотворчого мистецтва вимагає глибокого вивчення унікальної мистецької спадщини українських художників, які удостоєні високих звань в царині світового мистецтва. Марія Приймаченко є однією із таких персоналій. Її творчий доробок залишений нащадкам привертає увагу мистецтвознавців, етнографів, художників тощо.

Творчість Марії Приймаченко – феномен дивовижного сплаву конкретного мислення, інтуїції, фантазії і підсвідомого. Сюжетні твори майстрині мають виразну спільність з народними картинками, тоді як фантастичні звірі є цілковито витвором її уяви.

Метою статті є аналіз мистецької оригінальності та художньо-сміслові багатогранності дивовижних звірів на картинах Марії Приймаченко. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) проаналізувати картини «звіриної серії» Марії Приймаченко в аспекті технічних особливостей зображення та кольорової гами; 2) виявити в чому полягає самобутність творчого методу майстрині, 3) дослідити типологію картин Марії Приймаченко.

У статті наукова новизна зумовлена наступними положеннями, а саме:

- визначено, що фантастичні звірі, зображені на полотнах Марії Приймаченко, є найціннішою і найоригінальнішою частиною її спадщини;
- доведено, що творчість Марії Приймаченко є результатом поєднання реальності і фантастики, уяви і народно-жанрових джерел, елементів стародавнього мистецтва, міфів і казок;
- виявлено, що фантастичні звірі на картинах художниці наділені людськими рисами та уособлюють людські думки і почуття;
- зазначено, що важливе значення у створенні оригінального стилю М. Приймаченко відіграли крупні форми, подані у так званому «абстрактному просторі», тобто немов відірвані від землі, інтенсивність кольорового вираження, контраст кольорів та щедре використання орнаментики.

Як **висновок**, проаналізовані звірині персонажі М. Приймаченко відзначені безупинним симбіозом і перетвореннями, змішаннями і перекомбінуваннями. Геніальна художниця створила власний мистецький стиль українського «наївного мистецтва», в межах якого нескінченні варіанти декоративних, орнаментальних, жанрових і пейзажних композицій з квітами, птахами та звірами.

Ключові слова: Марія Приймаченко, дивовижні звірі, мистецький стиль, наївне мистецтво

Alexandr BERLACH

Candidate of Architecture, Associate Professor of Fine Arts, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, ave. Voli, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-8567-3268

Oksana LESIK-BONDARUK

Candidate of Architecture, Associate Professor of Fine Arts, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, ave. Voli, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 000-0003-1460-2101

To cite this article: Berlach, A. & Lesik-Bondaruk, O. (2021). *Mystetska oryhinalnist i khudozhno-smyslova bahatohrannist dyvovyzhnykh zviriv Marii Pryimachenko yak unikalne yavvshche ukrainskoho zhyvopysu ta svitovoho mystetstva [Artistic originality and artistic and sensible diversity of Maria Priymachenko's amazing animals as a unique phenomenon of Ukrainian art]* *Fine Art and Culture Studies, 1, 3-9*, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2021-1-1>

**ARTISTIC ORIGINALITY AND ARTISTIC AND SENSIBLE DIVERSITY
OF MARIA PRIYMACHENKO'S AMAZING ANIMALS
AS A UNIQUE PHENOMENON OF UKRAINIAN ART**

The modern vector of development of scientific activity in the field of Ukrainian fine arts requires a deep study of the unique artistic heritage of Ukrainian artists, who have been awarded high titles in the field of world art. Maria Pryimachenko is one of such personalities. Her creative work left to posterity attracts the attention of art critics, ethnographers, artists and more. Maria Pryimachenko's work is a phenomenon of an amazing fusion of concrete thinking, intuition, fantasy and the subconscious. The plot works of the master have a clear commonality with folk pictures, while fantastic beasts are entirely a work of her imagination. The aim of the article is to analyze the artistic originality and artistic and semantic versatility of amazing animals in the paintings of Maria Pryimachenko.

Realization of the set purpose provides the decision of the following tasks: 1) to analyze pictures of "animal series" of Maria Pryimachenko in the aspect of technical features of the image and color scale; 2) to find out what is the originality of the creative method of the master.

The article's scientific novelty is due to the following provisions, namely: -determined that the fantastic beasts depicted on the paintings of Maria Pryimachenko are the most valuable and original part of her heritage; -proved that the work of Maria Pryimachenko is the result of a combination of reality and fiction, imagination and folk-genre sources, elements of ancient art, myths and fairy tales; -discovered that the fantastic beasts in the artist's paintings are endowed with human features and embody human thoughts and feelings; -It is noted that important in creating the original style of M. Pryimachenko played large forms, presented in the so-called "abstract space", ie as if detached from the ground, the intensity of color expression, color contrast and generous use of ornamentation.

As a conclusion, the analyzed animal characters of M. Pryimachenko are marked by continuous symbiosis and transformations, mixes and recombinations. The genius artist has created her own artistic style of Ukrainian "naive art", within which there are endless versions of decorative, ornamental, genre and landscape compositions with flowers, birds and animals.

Key words: *Maria Pryimachenko, amazing beasts, artistic style, naive art.*

Актуальність роботи зумовлена необхідністю збагатити існуюче уявлення про українське мистецтво ХХ століття, розкрити секрети самотності творчого феномену Марії Приймаченко, виявити глибоко народне коріння її творчості та довести, що цінність кращих художніх робіт майстрині, до яких належить серія її малюнків звіриної тематики, неспівладна часу. Видатна українська художниця Марія Примаченко (Приймаченко) майже все життя прожила в селі у той час, як її картини підкорювали світ – Париж, Варшаву, Софію, Монре-

аль, Прагу і навіть Пекін. Нею захоплювалися Пікассо і Шагал (Інститут просвіти. 2019).

«Коли народилась Марія Примаченко – ми не знаємо. Ніхто не знає. За одними джерелами, 31 грудня 1908 року, за другими – 1 або 2 січня 1909-ого, за третіми – 12 або 13 січня. Найчастіше як дату народження художниці вказують 12 січня. Отже, ми пристанемо до думки загалу і тепер напишемо ствердно – Марія Примаченко народилась 12 січня 1909 року. Хоча... Навколо прізвища теж багато суперечок – Примаченко або Приймаченко. Ми вживаємо

Примаченко, бо всі свої роботи вона підписувала саме так» (Інститут просвіти. 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує багато досліджень, спрямованих на дослідження авторських персонажів їх творчого життєвого шляху, але саме дослідження предмета мистецької оригінальності та художньо-сміслової багатогранності творчості Марії Приймаченко на об'єкті - дивовижних звірів, аналізі даного предмету дослідження в наукових розвідках прослідковується частково. Так, вивчення фантастичних звірів М. Приймаченко проводять Олена Бесараб, Діана Клочко та ін., де автори особливу увагу приділяють творчій спадщині та цікавим фактам про мисткиню, узагальнений аналіз її картин.

Метою статті є виявити і довести мистецьку оригінальність та художньо-сміслову багатогранність картин Марії Приймаченко, присвячених звіриній тематиці, в контексті усєї творчості майстрині.

Виклад основного матеріалу. Марія Овксентіївна Приймаченко – відомий майстер українського «наївного мистецтва». За типологією картини М. Приймаченко можна поділити на сюжетні (фігурні), знакові та ритміко-орнаментальні.

В основу робіт художниці покладено фольклорні легенди, народні казки й оповідання. В її творах все фантастичне є життєвим, а реальне – фантастичним. Як і в казці, на картинах Марії Приймаченко звірі, дерева, квіти діють, розмовляють, змагаються.

Зображення тварин, звірів була особлива тема її творчості. фантастичні звірі майстрині – це і пересторога («Будь проклята війна!»), і заклик до дружби, до миру. Фантастичні звірі на картинах художниці виступають не лише головними персонажами – вони уособлюють ті чи інші почуття та послання, які художниця хотіла донести іншим. Укрупнені форми небачених звірів, справжня злива кольорів у поєднанні з орнаментальною розробкою тулуба слугують створенню вражаючого своєю емоційною силою образу. Вступає у дію магія справжнього мистецтва: звірі ніби ворухнуться, дихають, ростуть у нас на очах [Палінський І. 2012].

Живий світ Марії Овксентіївни був живим завжди – вона просто не сприймала його інакше. Тому персонажі «звіриної серії» так

схожі на людей: у них вигнуті наче від здивування брови, пухнасті закручені вії, думки відбиваються на мордах. Найбільше вражають очі, подібні до людських – вони начебто то зазирають у душу глядачеві, то приховують щось.

В уяві М. Приймаченко світ тварин не був відірваний від світу людей: звірі носять вбрання як у нас, поводять себе як ми. За ними хочеться спостерігати, наче підглядати за чужим життям. Олюднюючи своїх персонажів, художниця змушувала глядачів шукати в них себе, прислухатися до своїх почуттів [Art naive. 2017].

Зверталася художниця до цієї тематики і в Центральних експериментальних майстернях в Києві і в подальших працях. Через таке своєрідне незвичайно гарне, близьке до дитячого відображення тварин художниці запропонували ілюструвати дитячі книжки. Вражають ілюстрації до байок Михайла Стельмаха «Журавель» та «Чорногуз приймає душ» [Інститут просвіти. 2019].

У зображеннях звірів можна помітити елементи стародавнього мистецтва (як і в теслярських виробках батька Марії). Так, на головах коней нанесена своєрідна сітка, а традиція «двохчастинного» малювання тварин з визначеною лінією голови і тулуба сягає часів палеоліту [Обертас К. 2009].

Розпізнати добрих та злих персонажів на її полотнах дуже легко. Добрі – це завжди реальні звірі, навіть якщо художниця зображає вовків, ведмедів чи левів. Зло ж вона показує через згустки негативної енергії, фантастичних темних створінь, які водночас приваблюють і відлякують [Art naive. 2017].

Після поліеміліту її звірі були не надто миролюбними. Хоча їхня хижість – виразні пазурі, зуби, розтулені пащі з висолопленим язиком – перекивалася м'якою пластикою та ліричним декоруванням. Була в них якась дівоча сором'язливість: не лише скромний формат, а й колористика видавали талант, де умовно «народне» борювалося із безумовно індивідуальним [Клочко Д. 2016].

Коли Марію Овксентіївну питали, навіщо вона малює неіснуючих тварин і квіти, вона відповідала: «Навіщо малювати такими, які вони є – вони і так красиві, а я свої малюю на радість людям. Так хочеться, щоб більше людей дивилися малюнки і щоб всім подобалися» [Палінський І. 2012].

Малюючи тварин, Марія Приймаченко наче тим писала давні міфи, казки, легенди. Так, бик, обожнюваний землеробами як символ родючості, пов'язаний з небом, зображений на картині художниці у вигляді засіяної зорями істоти з короною і пишною бородою («Синій бик»). Часто у її творах з'являлися коні і ведмеді – тварини, яких обожнювали наші пращури. На багатьох картинах зображені птахи – це і голуби, що за уявленнями наших предків створили світ, і павичі – персонажі давніх щедрівок, і лелеки – тотемні птахи слов'ян [Палінський І. 2012].

Із 1960-х років, коли цікавість до її композицій у художніх колах Києва не лише повернулася, а й перетворилася на сталу підтримку, матеріальну і комунікаційну, Марія Приймаченко знайшла сили творити не лише у «великому форматі» й на інтенсивному кольоровому тлі. Вона пересилювала ці формати здебільшого надзвичайно сильним, мажорним акордом контрастних кольорів, а також особливим ефектом відірваності від землі, адже її нежанрові композиції існують у абстрактному просторі, де немає поділу на твердь і небо, де все живе не йде чи проростає, а лине, ширяє, переміщається. Зображене існує у безчассі, бо там, де немає тілесної важкості, – немає і поділу на добу чи сезони. Її звірі стають усе виразнішими, усе пластичнішими. Великі зуби, широко розтулені пащеки, висолоплені язика, на кінці яких може бути жало у вигляді мініатюрної квіточки, хвости, де замість китички з'являється риб'яча морда, – художниця не боїться монстрів своєї уяви. Вона з ними грається.

Звір і квітка, птах і рослина, комаха і гад, людські вуса, брови і навіть окуляри – у всьому панують безнастанні симбіоз і перетворення, змішання і перекомбінування. Що далі від правдоподібного, то вільнішою стає її рука, неймовірнішою колористика, складнішими підписи-коментарі [Пилипенко Г. Н. 2016].

Творчість Марії Приймаченко – феномен дивовижного сплаву конкретного мислення, інтуїції, фантазії і підсвідомого. Сюжетні твори майстрині мають виразну спільність з народними картинками, тоді як фантастичні звірі є цілковито витвором її уяви. Серед них – чотириголовий стародавній болотяний звір, болотяний рак, хорун, прус, дикий горботрус, дика волезаха – фіолетові, чорні, сині; сумні, веселі, усміхнені, здивовані. Вони виступають не

лише головними персонажами, але і уособлюють ті чи інші почуття та послання. Укрупнені форми небачених звірів, справжня злива кольорів у поєднанні з орнаментальною розробкою тулуба слугують створенню вражаючого художнього образу: звірі ніби ворухнуться, дихають, ростуть на очах. Усі персонажі «звірної серії» дуже схожі на людей: у них, наче від здивування, вигнуті брови, пухнасті, закручені вії. Найбільше вражають очі, подібні до людських, що начебто то зазирають у душу. Сюди можемо віднести дивовижну силу таких робіт, як «Бичок-третячок» де яскравий образ в червонястому кольорі з помаранчевими, листоподібними візерунками. Постать зображена на чорному тлі у візерунок, подібний на маленькі червоні квітки. «Гороховий звір» – одна з найвідоміших робіт художниці. На ній зображено звіра, чимось подібного на лева, забарвленого в яскраво червоний колір. Його обличчя оточене гривою, з під якої видну вушка звіра. Погляд його направлений вліво, він є цікавим, щирим і добрим. Лапки звіра закінчені гострими кігтками, в хвіст прямий з круглим кінцем. Постать цього звіра зображена на охристому тлі, нижня середина якого вкрита горохом. «Зелений слон», картина характеризує фантастичного слона, забарвленого у зелений колір, повністю вкритого у різнокольорові квіти. Вуха слона забарвлене у коричневий колір, а на голові звіра знаходиться синя кепка. На спині слона розташований птах з різнокольоровим пір'ям та довгим червоним дзьобом. Фон картини – білий, прикрашений візерунками, які нагадують петриківський розпис. Картина «Лев», написана у 1947 році, також є дуже відомою. Основну увагу глядача привертає лев, який лежить на ліжку, з яскраво розписаними простинями. Тулуб і голова лева забарвлені у помаранчевий колір. Тіло де-не-де вкрите чорними волосинками. В лева темно коричнева густа грива, через яку ледве видно очі, ніс і рот звіра. Складається враження, що цей звір зараз же впаде в сон. Фон картини практично не виділяється, він забарвлений у білий колір.

У зображеннях фантастичних звірів М. Приймаченко можна помітити елементи стародавнього мистецтва. Малюючи їх, майстриня наче писала міфи, казки, легенди. Вона творила свої образи на інтенсивному кольоровому тлі, застосовуючи сильні кольорові контрасти,

а також ефект відірваності від землі. Композиції М. Приймаченко існують у абстрактному просторі, де немає поділу на землю і небо, та у безчасі, де час не ділиться на добу чи сезони. Горизонтальний формат у її картинах використовується, як правило, для оповідальних композицій і зображення послідовного руху, вертикальний – для створення композицій репрезентативних, величних. В цій типології мають місце наступні роботи художниці «Дві синички», «Дика курка у винограді», «Лісова птиця зі своєю дитиною», «Чорна мавпа» та ін.

На перший погляд, є в роботах художниці щось нібито приблизне, наче примітивне. Та, прозирнувши глибше в ці творіння, відчуваєш: це її почерк, її мистецький стиль, бо в нім – її, М. Приймаченко, світобачення й світосприйняття, її світорозуміння [Острів знань. 2014].

Творчість М. Приймаченко здатна викликати асоціації у глядача. Безумовно, головним фактором, що визначає неповторність мистецтва М. Приймаченко, є її рідкісний талант, – саме завдяки своєму натхненному покликанню зуміла вона вловити і висловити інтонацію української культури, донести її теплий і людський тембр [Бондарев. К. 2014].

Марія Приймаченко постійно вчилася у рідної природи. У її картинах знайшли втілення ще язичницькі образи фантастичних чудовиськ і птахів. За цими роботами стоїть велика, різноманітна школа народного мистецтва, багатовікова культура народу. Це ніби згусток емоційних вражень і від казок, і від легенд, і від самого життя. Процес її творчості являє собою феномен дивовижного сплаву конкретного мислення, інтуїції, фантазії і, нарешті, підсвідомого, коли виходять у світ небували, часом химерні образи, вигадливі декоративні композиції, які щедро випромінюють енергію доброти й наївного зачудування світом.

Образи Марії Приймаченко – казкові, фантастичні і чарівні. Її малюнки – наче світ, в якому з надзвичайною мистецькою силою поєдналися народнопісенний лад, ритм і колір, образ і декор. Марія Приймаченко дивовижно об'єднала у своїй творчості малюнок і живопис. Її роботи – це і живописна графіка, і графічний живопис водночас. За типологією картини Приймаченко можна умовно поділити на сюжетні (фігурні), знакові, ритміко-орнаментальні. І все це подано у неймовірно експресивному русі, внутрішній вогненній динаміці. В основі її

робіт лежать фольклорні легенди, народні казки й оповідання. В творах художниці фантастичне – життєве, а реальне – фантастичне. Усе так, як у казці: звірі, дерева, квіти діють, розмовляють, борються за добро й стверджують його, знищуючи зло. Птахів вона створює казковими істотами, часто квіткоподібними, з крилами-вишиванками, химерних форм, небачених обрисів. Проте завжди звірі й птахи в Марії добрі, симпатичні, сонячні [Бондарев. К. 2014].

Малюючи картину за картиною, та через інші твори геніальна художниця створила власний мистецький стиль, в межах якого нескінченні варіанти декоративних, орнаментальних, жанрових і пейзажних композицій з квітами, птахами та звірами. Високо розвинуте чуття композиції проявляється у Марії Приймаченко і в її ставленні до формату творів. Горизонтальний формат іде у неї, як правило, для оповідальних композицій, для зображення послідовного руху. Вертикальний формат слугує для створення композицій репрезентативних, величних. Крім того, на зміну білому тлу творів 1930-х років у 1960-ті роки прийшло кольорове [Палінський І. 2012].

У мистецькому арсеналі Марії Приймаченко немає «професійних хитроців»: вона малювала на звичайному ватмані пензлями фабричного виготовлення, використовує гуаш, акварель. Перевагу віддавала гуаші, бо саме ця фарба дає соковиту, щільну декоративно виразну пляму з чітким силуетом. Художниця спочатку вела лінію олівцем, якимсь недбало, «по-дитячому» окреслювала контури зображення, але потім упевнено, вправно клала колір, якому приділяла дуже багато уваги – рідко використовувала напівтони, змішувала фарби. Її приваблювали виразні відтінки, які додавали фантастичним персонажам полотен реалістичності, енергії. Так, мистецтвознавці стверджують, що колір на картинах Марії Приймаченко пульсує, живе окремим життям, задаючи своєрідні частоти, на яких глядач сприймає побачене.

Інколи твори Марії Приймаченко буквально приголомшують глядача якоюсь чаклунською привабливістю барв. Їхні кольори то сяють таємничою глибиною емалі, то сліпуче спалахнуть золотом, то бризнуть небувалою синню ультрамарину. Естетичний вплив творів геніальної художниці часто залежить від невлесних нюансів, що майже не підлягають ні науковому аналізу, ні вислову. Проте незмінними

залишаються світ образів і доведене до віртуозності поєднання пластики ліній та повнозвучності кольорів [Бондарев. К. 2014].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зображення тварин, звірів було особливою темою творчості Марії Приймаченко. Малюючи тварин, вона наче писала давні міфи, казки, легенди. Фантастичні звірі на картинах художниці виступають не лише головними персонажами – вони уособлюють почуття та послання, які художниця хотіла донести іншим. Персонажі «звіриної серії» дуже схожі на людей: у них вигнуті наче від здивування брови, пухнасті закручені вії, погляд виражає думки. Найбільше вражають очі, подібні до людських – вони начебто то зазирають у душу глядачеві, то приховують щось.

Образи Марії Приймаченко – казкові, фантастичні і чарівні. Її малюнки – наче світ, в якому з надзвичайною мистецькою силою поєдналися народнопісенний лад, ритм і колір, образ і декор.

Твори Марії Приймаченко буквально приголомшують глядача якоюсь чаклунською привабливістю барв. Їхні кольори то сяють таємничою глибиною емалі, то сліпуче спалахнуть золотом, то бризнуть небувалою синню ультрамарину. Естетичний вплив творів геніальної художниці часто залежить від невлених нюансів, що майже не підлягають ні науковому аналізу, ні вислову. Проте незмінними залишаються світ образів і доведене до віртуозності поєднання пластики ліній та повнозвучності кольорів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараб О. Фантастичні звірі Марії Приймаченко та де їх шукати. Mixarium. 2017. 9 січ. URL: <https://mixarium.wordpress.com> (дата звернення 3.11.2020).
2. Бондарев. К. Творчість Марії Приймаченко. 2014. URL: <http://www.bondarev.com.ua>. (дата звернення 13.07.2021).
3. Дивосвіт творчості Марії Приймаченко. 2011. 9 лют. URL: <http://zik.ua/news>. (дата звернення 13.03.2021).
4. Казковий, фантастичний і чарівний світ Марії Приймаченко. Острів знань. 2014. URL: <http://tsikave.ostriv.in.ua/publication/code> (дата звернення 3.11.2020).
5. Клочко Д. Загадки екзотичних звірів Марії Приймаченко. Українська правда. 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua>. (дата звернення 3.10.2020).
6. Марія Приймаченко. Казковий, фантастичний і чарівний світ. – 2015. URL: <http://mariyaprymachenko.blogspot.com>. (дата звернення 10.01.2021).
7. Марія Приймаченко. Сильні українки. URL: <http://ukrainki.kanalukraina.tv/ua/prymachenko>. (дата звернення 5.07.2021).
8. Мурашко М. Засоби художньої виразності живопису Марії Приймаченко. URL: <http://storage.library.opu.ua>. (дата звернення 17.11.2020).
9. Обертас К. Незбагненна Марія Приймаченко. 2009. URL: <http://slovo.co.ua>. (дата звернення 30.10.2020).
10. Палінський І. Марія Приймаченко. Український живопис. 2012. URL: <http://ukrmystetstvo.blogspot.com>. (дата звернення 30.11.2020).
11. Пилипенко Г. Неосяжне Марії Приймаченко. *Урядовий кур'єр*. 2016. 25 лют. URL: <https://ukurier.gov.ua>. (дата звернення 8.03.2021).
12. Приймаченко Марія Овксентіївна. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 3.11.2020).
13. Сім речей, які варто знати про картини Марії Приймаченко. Art naïve. 2017. 15 серп. URL: <https://bit.ua>. (дата звернення 13.07.2021).
14. Фантастичні звірі, що розбіглись світом. Чому картини Марії Приймаченко справді круті. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/. (дата звернення 10. 07.2021).

REFERENCES:

1. Basarab O. Fantastychni zviri Marii Pryimachenko ta de yikh shukaty. Mixarium. 2017. 9 sich. URL: <https://mixarium.wordpress.com> (data zvernennia 3.11.2020).
2. Bondarev. K. Tvorchist Marii Pryimachenko. 2014. URL: <http://www.bondarev.com.ua>. (data zvernennia 13.07.2021).
3. Dyvosvit tvorchosti Marii Pryimachenko. 2011. 9 liut. URL: <http://zik.ua/news>. (data zvernennia 13.03.2021).
4. Kazkovyi, fantastychnyi i charivnyi svit Marii Pryimachenko. Ostriv znan. –2014. URL: <http://tsikave.ostriv.in.ua/publication/code> (data zvernennia 3.11.2020).

5. Klochko D. Zahadky ekzotychnykh zviriv Marii Pryimachenko. Ukrainska pravda. 2016. URL: <https://life.pravda.com.ua>. (data zvernennia 3.10.2020).
6. Mariia Pryimachenko. Kazkovi, fantastychni i charivnyi svit. – 2015. URL: <http://mariyaprymachenko.blogspot.com>. (data zvernennia 10.01.2021).
7. Mariia Pryimachenko. Sylni ukrainky. URL: <http://ukrainki.kanalukraina.tv/ua/prymachenko>. (data zvernennia 5.07.2021).
8. Murashko M. Zasoby khudozhnoi vyraznosti zhyvopysu Marii Pryimachenko. URL: <http://storage.library.opu.ua>. (data zvernennia 17.11.2020).
9. Obertas K. Nezbahnenna Mariia Pryimachenko. 2009. URL: <http://slovo.co.ua>. (data zvernennia 30.10.2020).
10. Palinskyi I. Mariia Pryimachenko. Ukrainskyi zhyvopys. 2012. URL: <http://ukrmystetstvo.blogspot.com>. (data zvernennia 30.11.2020).
11. Pylypenko H. Neosiazhne Marii Pryimachenko. Uriadovyi kurier. 2016. 25 liut. URL: <https://ukurier.gov.ua>. (data zvernennia 8.03.2021).
12. Pryimachenko Mariia Ovsentiivna. Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia 3.11.2020).
13. Sim rechei, yaki varto znaty pro kartyny Marii Pryimachenko. Art naive. 2017. 15 serp. URL: <https://bit.ua>. (data zvernennia 13.07.2021).
14. Fantastychni zviri, shcho rozbihlys svitom. Chomu kartyny Marii Pryimachenko spravdi kruti. URL: https://zaxid.net/statti_tag50974/. (data zvernennia 10. 07.2021).